

BİR KAMUSAL ALANA ÇIKMA PRATİĞİ, SİNEMA DENEYİMİ VE HİKÂYELEME ARACI OLARAK SESLİ BETİMLEME YÖNTEMİ

Sedat KÖKAT*

ÖZET

İlk yıllardan itibaren hem göze hem kulağa hitap eden sinemanın, kamusal deneyimin bir parçası olması nedeniyle her bireyin erişimine açık olduğu varsayılmaktadır. Oysa kamusal alan olarak sinema salonları görme veya işitme engeli olan bireyler için çoğunlukla erişilebilir değildir. Ancak işitme engelliler için altyazı yöntemi ve görme engelliler için sesli betimleme yöntemi, sinema deneyimini engelli bireyler için de mümkün kılmaktadır. Bu çalışmada ise görme engelli bireylerin kültürel alandan mahrumiyetini azaltan ve kamusal alanda var olmalarına katkı sağlayan bir yöntem olan sesli betimlemeye dair ilgili literatür değerlendirilip, sesli betimlemenin Türkiye’de tarihsel gelişimine değinilerek sesli betimleme ve getirdiği olanaklar açıklanmaya çalışılmıştır. Anlatıcı aracılığıyla sesli betimlemenin görme engelli bireyler için film deneyimlemeyi aracılı deneyim olma yönünde değiştirdiği ve filmin hikâyesinin de yeniden hikâyeleştirildiği iddia edilmektedir. Görme engelli bireylerin film deneyimine, sesli betimleme ve sesli betimleme aracılığıyla filmlerin hikâye edilmesine yönelik çalışmaların akademik alanda sınırlı olduğu değerlendirildiğinde bu çalışmanın literatüre katkı yapması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sesli Betimleme, Sinema, Hikâye, Deneyim.

AUDIO DESCRIPTION AS A PRACTICE OF BEING IN PUBLIC SPHERE, A CINEMA EXPERIENCE AND NARRATION

ABSTRACT

As an art appealing to both eyes and ears, cinema is supposed to be accessible to any individual because it has been a part of public experience from its early years. However, as a public sphere, cinema halls are mostly inaccessible to visually impaired and hearing impaired people. But subtitle for the deaf (SDH) and audio description (AD) for the visually impaired enable cinema experience for disabled people. Audio description is a method used in order to enable the visually impaired to experience cinema as a cultural practice and help them not to keep away from cultural spheres. The aim of this study is to elaborate on the audio description method that reduces cultural deprivation of the visually impaired while contributing to their practice of being in public sphere via reviewing the relevant literature by dealing with historical development of the method in Turkey. This paper argues that audio description which enables people to experience film via narrator has brought a new dimension to film experience of the visually impaired on the basis of its being a mediated experience and renarration of the film’s narration. As there are few studies about film experience of the visually impaired, audio description method and narrating films via audio description, this study targets to make a contribution to the relevant literature.

Key Words: Audio Description, Cinema, Narrative, Experience.

* Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü
Süleymaniye Mah. Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa Sokak 34116 Beyazıt / FATİH / İSTANBUL
sedat.kokat@istanbul.edu.tr

GİRİŞ

Beş duyumuzun belirli bir biçimde yan yana getirilmesine dayanan yetenek ve becerilerimizi taklit etmeye özendiriyoruz onları. Onları kendi kalıbımıza sokmaya çalışmamız, onların da bizim gibi olmaya çalışmaları, ezenle ezilen, sömürülen sömürülen şeklindeki totaliter yapıyı bir kat daha pekiştirmiş oluyor ki toplumdaki psikolojik güç de fiziki güç de bu yapıya dayanarak dağıtılıyor. Fiziksel engelli diye adlandırdığımız kişiler, insanı sınıflandırmaya ve kategorilere ayırmaya dayanan böyle bir değer sisteminin içinde hapsedikleri için, kendi eşsiz potansiyellerini, yaratıcılıklarını kullanma, kendilerine özgü zenginlikleri içinde patlama yapıp hepimiz için yeni ufuklar açma, yeni davranış ve düşünce modelleri getirme şansını kaybediyorlar.

Gündüz Vassaf (Engelsiz Festival, 2017).

Sinema görsel işitsel bir sanattır. Her ne kadar Lumiere kardeşlerin icadı olarak tarihe geçen sinematograf cihazı pelikül üzerine görüntü kaydı yapmak işlevine sahip olsa da, aynı cihazın başkalaşmış formu olan kayıtçılı kameralar görüntü yanında ses de kaydetmektedir. Ya da ayrı bir kayıtçıya kaydedilen ses ile birleştirilen görüntü, günümüzde sinema filmlerinin -görsel işitsel tüm yapımların- iki unsurunu oluşturmaktadır. Metz'e göre sinemada anlamı sağlayan beş unsurdan üçü ses ögesidir (Andrew, 209: 285). Görüntü, grafik, diyalog, müzik ve ses efektlerinden oluşan bu beş öge bir filmin anlamlandırılmasını, anlaşılmasını, deneyimlenmesini sağlayan unsurlardandır. Sinemanın sadece göze hitap etmeyen, kulağa da hitap eden bir sanat olduğu aşikârdır. Öyle ki sessiz sinema olarak adlandırılan dönemde de sinema filmleri aslında sessiz olmamışlardır. Pelikül üzerine kaydedilemeyen ses ögesi yerine sinema salonlarında yer alan orkestra filmler için müzik ve ses efektleri yapmış, ara yazılar seslendirilmiş, filmler üzerine açıklamalar yapılmıştır (Elsaesser ve Hagener, 2011: 243). Ses ögesi görüntüyü destekleyen, tamamlayan, yer yer de görüntü yerine anlamı oluşturan öge durumundadır. Bu da sinema filmlerini deneyimlemeyi kolaylaştırmaktadır. Filmde görülmeyen, görülemeyen, gösterilemeyen öğeleri, olayları ses kullanımı aracılığıyla aktarmak mümkündür. Sesin görüntü gibi sınırı olmayan uzamsal kullanımı, filmin hikâyesinin anlaşılabilirliğini izleyici lehinde arttırmaktadır. Görme yetisi olmayan sinema "izleyicisi" de filmin dinlenmesi suretiyle sinema deneyimi yaşayabilmektedir. Bu deneyimin arttırılmasını sağlayan yöntemlerden birisi olan sesli betimle yöntemi ise, filmin ses bandı dışında kalan olayların, hareketlerin, karakterlerin, jest ve mimiklerin vs. görme engelli "izleyicilere" aktarılmasıdır. Ses bandında konuşma ögesi arasında kalan boşluklarda filmin adeta yeniden hikâye edilmesi olarak görebileceğimiz betimlemeler aktarımı ile gerçekleştirilmektedir (Walczak ve Fryer, 2017: 6-17). Görme engellilerin de filmlerden keyif almasını, sinema deneyimi yaşamasını, kamusal bir alan olarak sinemaya gitmesinin önünü açan sesli betimlemenin, görme engellileri kamusal alanla buluşturmayı sağlayacağı söylenebilir.

Sinemalar, yani sinema salonları, kamuya açık alanlardır. İnsanların bir araya geldiği, sosyalleştiği, birbirlerine temas ettiği, birbirleriyle iletişim kurdukları mekânlardır. Film gösterimi esnasında, öncesi ve sonrasında sinemada toplanmış insanların muhabbet ettiği, birbirleriyle tanıştığı, film hakkında konuştuğu, film gösterimi sırasında beyaz perdeyle iletişim kurduğu, salonda yiyecek içecek tükettiği mekânlardır. Bu yönüyle kamusal alan olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda sinema filmi izlemek, sinema deneyimi kolektif bir hale gelmektedir (Kirel, 2005a: 191). Bir arada olmayı gerektirmektedir. Ortak amaç için bir araya gelen insanların, bir kültürü paylaşan insanların deneyimidir. Sinema salonları herkese açık olması gereken, beklenen alanlardır. Gerek bilet fiyatlarının karşılanabilirliği, gerek sinema salonlarının konumu (şimdilerde AVM'lerde yer alan sinema salonlarının bir zamanlar mahallelerde yer alması anlamında), gerekse salonların fiziki koşullarının uygunluğu ile seyirci erişimine açık olmalıdır.

Ülkemizde yaklaşık 5 milyon engelli bulunmakta (TÜİK 2011) ve bu sayının 220 binini görme engelliler oluşturmaktadır (Türkiye'de her bin kişiden 3'ü görme engelli, 2016). Bu rakamlar dikkate alındığında sinema salonlarının görme engelli ve işitme engelli "izleyicilerin" sinema deneyimine uygunluğu önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Filmin engelli izleyicilerin erişimine uygunluğu yanında teknik donanım anlamında da salonların uyumluluğu önem kazanmaktadır. Aksi halde kamusal mekân olan sinemalar, sınırlı erişimli kamusal mekânlar olmaktadır ve genele uygunluk dışında kamusal olamamaktadır. Kamusal mekânların, yolların, kaldırımların, toplu taşıma araçlarının, otoparkların vs. tamamen engellilerin kullanımına uygun hale getirilmediği düşünüldüğünde kamusal alanda silikleşen, görülmediği için görülmeyen engellilerin, mahallelerden koparılarak AVM'lere hapsedilen sinema salonlarına ulaşımı zor olmaktadır. Sinema salonlarının engellilerin kullanımına uyumsuzluğu da başka bir sorundur. Fiziki koşulların yanı sıra gösterimdeki filmlerin işitme ve görme engellilerin seyri için uyumlu hale getirilmemesi, uyumlu olan versiyonların ise her sinema salonunda izlenememesi de engellilerin sinema deneyimine ket vurmaktadır. Bu yönüyle de sinema engelli vatandaşlar için kamusal alan olmazlar. Görme engellilerin görsel işitsel bir sanat olan sinemayı deneyimlemeleri, sinema filmlerini "izlemelerini", sinemaya gitmek konusunda deneyimlemelerini aktarmaları ve bu deneyimleri değerlendirmeleri mümkün olamamaktadır. Konunun yasal boyutuna bakıldığında medyaya erişilebilirlik bağlamında televizyon yayınlarının engelli bireyler için düzenlenmesi yönünde Yayın Hizmeti Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik 2014 yılında resmi gazetede yayımlandığı görülmektedir. Bu düzenlemeye göre televizyon kanallarının yayınlarının belirli oranlarda işitme engellilere yönelik altyazı seçenekli olarak yayınlanma zorunluluğu getirilmiştir (Yayın Hizmeti Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2014).¹ Fakat; yine görme engelli bireylerin medyaya erişimi konusunda bir düzenleme yapılmadığı görülmektedir. Buna rağmen Birleşik Krallık ve Fransa'da yayınlar %100'e yakın oranlarda işitme ve görme engellilerin erişimine uygun hale getirilmektedir (Romero-Fresco, 2013: 201-223). Ülkemizdeki sinema salonlarının da görme engellilere uygun donanımda olmaması nedeniyle görme engelliler kültür alanının dışına itilmektedir. Bu çalışma sesli betimleme yöntemini görme engelli bireylerin kamusal alana çıkma pratiği olarak görmekte ve bu yöntemin sinema deneyimini dönüştürmekte olduğunu savlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı ise kamusal alanda var olma mücadelesi veren görme engellilerin kültürel alandan uzak kalmamaları ve bir kültürel gereksinim olan sinemayı deneyimlemeleri için kullanılan bir yöntem olan sesli betimlemenin ne olduğunu, sinema deneyimlemede görme engellilere getirdiği olanakları, yöntemin Türkiye'deki tarihsel gelişimine değinerek ve sesli betimleme yöntemi hakkında tanımlamalara yer vererek incelemektir. Sonuç olarak anlatıcı aracılığıyla film deneyimlemeyi sağlayan sesli betimlemenin, film deneyimine aracılı deneyim olma temelinde başka bir boyut getirdiği iddia edilmektedir. Akademik alanda görme engellilerin sinema filmlerini deneyimlemesine, sesli betimleme yöntemine ve sesli betimleme ile filmlerin hikâyeleştirilmesine yönelik çalışmaların sınırlı olması göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın literatüre katkı yapması hedeflenmektedir.

¹ 3 Nisan 2014 tarih ve 28961 sayılı Resmî Gazete 'de yayınlanan düzenlemeye göre:

EK MADDE 1 – (1) Engellilerin yayın hizmetlerine diğer bireylerle eşit koşullarda erişimini sağlamak amacıyla;
a) Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu kanallarında yayınlanan sinema ve televizyon için yapılmış filmler, diziler ile haber programlarında; üç yıl içinde yüzde otuza, beş yıl içinde yüzde elliye ulaşılacak şekilde işitme engellilere yönelik altyazı hizmeti seçeneğine yer verilmesi zorunludur (Yayın Hizmeti Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2014).

KAMUSAL ALAN OLARAK SİNEMA

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki burada sinema ile kastedilen sinema salonları, sinema filmlerinin gösterildiği alanlardır. Sinema salonlarının ve bu salonların bulunduğu mekânlar kamusal olarak adlandırılabilir mi? Habermas'tan ödünç alınan kamusal alan kavramı herkesin katılımının olduğu, kamuoyu oluşturulan bir alandır. İletişimsel eylemi, müzakereyi, düşünce paylaşımını, genele hitap eden sorunların çözümünü ilgilendiren, özel sorunları dışarıda bırakan alanlardır. Bu alan devlet dışı bir alandır, devletin garantörlüğünde fakat devlet müdahalesi dışındadır. Kamusal alanın genele yönelik sorunların çözümüne yönelik olması özel alanı akla getirmektedir. Özel alanın belirlenmesi, özele yönelik sorunların oluşturulmasını gerektirir ki bu da bir ideolojiyi aktarır. Özel sorunlar belirlenerek özel alana, hane içine hapsedilir. Bu da bazı durumlarda kamuoyu oluşmaması ve sorunların giderilmemesine neden olur. Bu durumda önemli olan nokta bu kamusal alana kimlerin dâhil olabildiği ve hangi sorunların konuşulduğu olmaktadır. Zira özel alan ve özel sorunların belirlenmesi bazı fikirleri, kişileri, grupları vs. dışarıda bırakmaktadır. Hansen bu nedenle tek ve ideal bir kamusal alan olmamasını, çoklu kamusal alanlar olmasını önermektedir. Aksi durum ise genele uymayanların törpülenmesi anlamına gelmektedir (Hansen'den akt. Kırel, 2010b: 60-63).

Öyleyse bu pencereden sinema bir kamusal alan olarak görülebilir mi sorusu akla gelmektedir. Özellikle ilk dönem sinema, bir kamusal alan olarak görülmektedir. Hansen, Prokop'un ilk dönem Amerikan sinemasının izleyicisi ile filmlerde işlenenlerin aynılığından bahseder. Yapısal referanslar olarak adlandırdığı bu görüşe göre sinema filmleri işçiler, göçmenler, kent sorunlarını işlemekteydi ve malzemesini de yine bu kişilerden almaktaydı. Bu yönüyle sinemanın herkesi içerimleyen bir kamusal alan olma özelliğinden bahsedilebilir. Zira filmlerde temsil edilenler ile filmi izleyenler aynı kişilerdir. Sorunların, film hikâyesinin unsurlarıyla yine filmi izleyenlere aktarımı gerçekleşmektedir. Hansen de aynı durumu irdeler. Bu durum proleter kamusal alan, temsil yaratmaktadır. Sinema denen bu yeni deneyim kadınları, içsileri, okuma yazma bilmeyenleri, göçmenleri, fakirleri yine kendilerine temsil etmektedir. Bu nedenle Negt ve Kluge ilk dönem sinemasını proleter kamusal alan olarak ele alır (Hansen, 2006). Fakat sonradan sinema salonları nickelodeon'lardan sinema saraylarına, opera binası şeklinde düzenlenmiş salonlara, antik tapınakları andıran yapılara, günümüzde de sinema komplekslerine evrilmiştir. İlk dönemde bilet fiyatları ucuzdur, sinema izleyicisi için bir ayırım yoktur. Farklı statülerden gelen izleyiciler bir arada film izlemektedir. Daha sonraları sinema salonlarında locaların yer alması, ırklara göre oturma düzeninin belirlenmesi kamusal alan olan sinemayı kamuya kapatmakta olduğu yorumu yapılabilir (Kırel, 2010b: 50-51). Sinema da ilk dönem için bu şekilde okunabilir. Ayrıca günümüzde de sinemanın statüleri, ekonomik geri planı, eğitimi, ırkı ve engellilik-sağlık durumunu göz ardı edici bir konumda olmaması gerekmektedir. Zira sinema her birey içindir ve bu mecralara erişilebilirlik önemlidir. Aksi halde kamusal alan olma durumu ortadan kalkmaktadır. Herkes için yapılan sinema filmleri söz konusu ise, kültürel ürünler ve bu ürünlerin herkese sunulması söz konusu ise erişilebilirlik önemli olmaktadır. Sinema filmlerinin birlikte seyredilmesi sinemayı bireyleri toplumsallaştırıcı, kaynaştırıcı, bireylerin birbirleriyle temas etmesini sağlayan bir araç ve bir mekân yapmaktadır. Sinema deneyimi kolektivite gerektirmektedir. Filmler bir arada izlenir, toplu halde seyredilir, film öncesinde sinema mekânına birlikte gidilir, sosyalleşme sağlanır. Filmler, oyuncular hakkında konuşulur. Hem mekândan hem de sözden uzak kalınmaz (Jarvie, 1993: 23). Sinemaya gitmenin psikolojik gereksinim olduğu da vurgulanmaktadır. Sosyal bir kurum olarak adlandırılmaktadır. Sinema sosyal bir kurumdur ve sosyal kurumun düzenlenmesi de bu kurumun sürekliliğini sağlamaktadır. Ucuz eğlence olarak hayatına başlayan, sanat olarak adlandırılan, sosyalleşme olanağı sağlayan, kamusal alan olarak değerlendirilen sinemanın herkese açık olan bir mekân olması da gerekmektedir.

Akbal, sinemanın seyir deneyiminin sinemayı toplumsallaştırdığını belirtmektedir. Sinema filmlerinde yer alan konuların toplumsallığı değil sinemayı toplumsal yapan, izleyicinin sinema filmi izleme pratiği, birlikteliği olduğunu belirtir (Akbal'dan akt. Kirel, 2010b: 78).

DENEYİMLEME VE HİKÂYE ETME

Çalışmanın konusu olan sesli betimleme tekniği için deneyim ve hikâye kavramlarına da bakmak gerekmektedir. Zira sesli betimleme sinema filmlerinin deneyimlenmesi, algılanması, hikâye edilmesi ve “izlenmesi” için farklı bir pencere açmaktadır. Deneyim tecrübe etmektir. Bir durumu, bir olayı, bir hissi yaşamaktır. Yaşamadan deneyim meydana gelmemektedir. Fakat bu deneyimin de anlatılması, aktarılması, hikâye edilmesi gerekmektedir. Anlatıya dönüşmeden deneyimin aktarılması mümkün olmamaktadır. O durumu yaşayan öznenin mevcudiyeti deneyimin anlatısında mevcut bulunmaktadır. Bu sayede kendini yaşatır, aktarır ve unutulmamasını sağlar. (Sarlo, 2012: 21). Randall, hikâyeyi farklı düzeylerle ifade eder. Dış hikâye düzeyi hayatımızın tamamıdır. Yaşadıklarımızın bütünüdür. Deneyim – iç hikâye düzeyi ise bizim olayları deneyimleme şeklimiz ve deneyimlerimizi nasıl yorumladığımızdır. İfade – dış-ıç hikâye düzeyi ise bu deneyimleri nasıl hikâyeleştirdiğimiz, nasıl ifade ettiğimizdir. Zira ifade ediliş şekli o deneyimi farklı şekle sokmaktadır. İzlenim düzeyi ise bizim hikâyelerimiz hakkındaki dışarıdaki kişilerin ifadeleridir. Bizi nasıl hikâye ettikleridir (Randall, 2014: 73-82). Buradan anlaşılacağı üzere her bir bireyin deneyimi, deneyimlerini hikâye etme şekli ve bu hikâyelerin anlaşılma düzeyleri farklı olmaktadır. Sinema filmleri ve sinema da bu açıdan değerlendirilebilir. Her bir bireyin sinemayı deneyimleme biçimi farklı olmaktadır. Önceden hikâye edilmiş bir sinema filmi hikâyesi seyir anında izleyici tarafından deneyimlenerek yeniden hikâye edilmektedir. Bireyler tarafından anlaşılınlar, akılda kalanlar, unutulanlar ile hikâye yeniden biçim kazanmaktadır. Bu deneyim bir başkasına aktarıldığında da hikâye yeniden şekillenmektedir. Hikâyenin biçim değiştirmiş hikâyesi durumuna gelmektedir.

SESLİ BETİMLEME VE MEDYAYA ERİŞİLEBİLİRLİK

Sesli betimleme yöntemi filmlerin – aynı zamanda tiyatro oyunlarının- ses bandına diyaloglar arası boşluklarda ses bandında yer almayan bilgilerin aktarılması ile gerçekleştirilen bir yöntemdir. Diyalog, müzik ve ses efektlerinin vermediği bilgilerin metne dökülerek ve seslendirilerek filmin ses bandına yerleştirilmesi yöntemidir. Bu yöntem görsel öğelerin işitsel öğelere dönüştürülmesi ve filmi izleyemeyen görme engelli bireylerin filmleri takip edip anlamalarını sağlamaktadır. Zira sadece ses bandını dinlemek filmin anlattıklarının tamamının anlaşılmasını sağlayamamaktadır. Filmin karakterleri, kıyafetleri, jest ve mimikleri, hareketleri, tepkileri, dekor, sahnenin geçtiği çevre vs. ses bandında yer almamaktadır ve bu öğeler de film deneyimini ve anlatılmak istenenin aktarımını tamamlayıcı öğeler olabilmektedir. Bu konuda Walczak ve Fryer'in çalışması ele alınabilir. Sesli betimlemede öznel karakter tanımlamalarını yaratıcı sesli betimleme yöntemiyle denek grubuna uyguladıkları çalışma özellikle görme yetisini yeni kaybeden izleyicilerde etkili olduğu ortaya konmuştur. Bu yaratıcı sesli betimleme yöntemi; karakterleri, filmdeki aksiyonu ve sahneleri film dili kullanarak, öznel dille izleyiciye aktarmaktadır. Daha fazla yorum katan, daha açıklayıcı, detayları aktarıcı bir yöntemdir. Bu da film deneyimini görme engelli bireyler yönünde değiştirmektedir. Göremedikleri görsel unsurları dinleyebilmektedirler (2017: 6-17). Bir diğer çalışma ise tiyatrodaki sesli betimleme yöntemini

oyunun diline uygun ve birinci karakterden² görme engelli “izleyiciye” aktaran sesli betimleme metninin daha pozitif, daha eğlendirici bulunan Udo ve arkadaşlarının “Horatio Audio-Describes Shakespeare’s Hamlet” adlı çalışmasıdır. Bu çalışmadaki metinde Shakespeare diline, yapımın diline, ritmine uygun ve oyun karakterinin görüş açısından yapılan bir sesli betimleme bulunmaktadır. Daha pozitif bulunmasına rağmen dilin anlaşılabilirliği ve geleneksel, yorum katılmayan sesli betimleme metinlerini tercih eden “izleyiciler” de olmuştur (Udo vd., 2010: 139-156).

Sesli betimleme yöntemi aslında aile bireyleri arasında filmlerin ailenin görme engelli üyelerine anlatılması ile başlamış bir yöntemdir. Filmin ses bandında yer almayan, görsel öğelerin bilgisini bu bireylere aktarmak sesli betimlemenin ilk örneklerinden olmuştur. Birleşik Devletler’de geliştirilen bir yöntem olan sesli betimleme Frazier’in yüksek lisans tezi olarak akademide yer almış ve sonradan geliştirilmiştir. (Snyder, 2007: 99-104) Tiyatroda ise 1985 yılında Pfanstiehl ve Pfanstiehl tarafından geliştirilmiştir. (Udo vd., 2017, 139-156). Televizyonda ise 1994 yılında ilk kez sesli betimleme sunulmuştur (O’Carroll, 2016: 106 – 107). Aynı zamanda ilk dönem sessiz sinemada sinema salonlarında seslendirilen ara yazılar da sesli betimleme yöntemi olarak değerlendirilebilir. Görme engeli bulunmayan bireylere de olsa anlatılmak istenen görsel unsurların aktarımını bir bilgi filmin ara yazılarının seslendirilmesi ve görsel öğenin açıklanması ile sesli betimle yapıldığı düşünülebilir. Sesli betimleme yöntemi aynı zamanda görsel işitsel çeviri (AVT-Audiovisual Translation-) olarak da adlandırılmaktadır. Birleşik Krallık ve Fransa’da televizyon yayınlarında %100’e varan oranlarda uygulanmakta olan bir yöntemdir. Hem sesli betimleme hem de altyazı hizmetini içeren bu yayınlar engelli bireylerin medyaya erişimini sağlamaktadır. Bu yöntemle yapılan filmler dış pazarda da kendine yer bulmakta, gelirini arttırmaktadır. (Romero-Fresco, 2013: 201-223).

Kendisi de bir görme engelli olan O’Carroll’ın sesli betimleme ile sinema deneyimine dair yazdıkları önemlidir. Sesli betimlemeli deneyimin teknik yönleri ile sosyal yönlerine dikkat çekmektedir. Öncelikle teknik aksamın kullanımı için filmin başlangıcından kısa bir süre öncesinde salonda olmayı gerektirdiğini bunun da film öncesinde diğer insanlarla sosyalleşme zamanını azalttığını belirtmektedir. Lavabo ihtiyacı için zamanın kısıtlı olabileceğini belirtirken teknik donanım olarak kullanılan kulaklıkların da rahatsız edici olabileceğini ve teknik aksaklıkların çıkabileceğini belirtmiştir. Bunun yanında sesli betimlemenin görme engellilerin kültürel etkinliklerden mahrum kalmasını engelleyeceğini de belirtmiştir. Sesli betimlemeli filmler ve sinema salonları görme engelli bireyleri de sinema kamusal alanına çekmektedir. Kültürel mahrumiyet duygusu yaşamalarını engellemekle birlikte sinemaya gelen diğer insanlarla birliktelik sağladığı da aşikârdır. Sesli betimlemenin görme engellilere sinema-tiyatro izleme, seyir keyfini getirdiğini de ekleyen O’Carroll bunun iyi bir alternatif olduğunu ekler. Sinema filmlerinde diyalog ile verilemeyen karakter, kostüm, makyaj, dekor vs. öğeler sesli betimleme ile aktarılabilir (2016: 106 – 107).

Medyaya erişilebilirlik konusu ülkemizin ve Avrupa birliğinin üzerinde düzenlemeler yaptığı bir alandır. Medya içeriklerinin herkesin erişimine açık olması, herkesin medyadan faydalanabilmesi, kültürel içeriklere ulaşabilmesi ve medyayı takip edebilmesinin sağlanması için bazı düzenlemeler yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi üretilen mal ve hizmetlerin herkes için erişilebilir olması güvence altına almaktadır. Bu hizmetler içine gerek kamu gerekse ticari yayın yapan televizyon kanallarının yayınları da dâhildir. Görsel-işitsel içeriğe sahip bu yapımların görme ve işitme engelli bireylerin de erişimine açık olması gerekmektedir. Ülkemizde de televizyon yayınların engellilerin erişimine yönelik

² Oyunda yer alan Horatio karakterinin ağzından ve oyun diline uygun olarak aktarılan sesli betimleme metni kullanılmıştır.

düzenlenmesi yasa ile güvence altına alınmak istenmiştir. Fakat bu yasada belirtilen işitme engellilerin içerikleri altyazı ile takip edebilmesi üzerinedir. Görme engelli vatandaşların erişim hakkı konusunda bir düzenleme yapılmamıştır (RTÜK Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişimini Teşvik Edecek, 2012).³ Televizyon kanalları da bu konuda üzerine düşeni gerektiği ve yönetmelik gereği yerine getirmiş görünmemektedir. Zira görme engellilere yönelik programların sayısı oldukça kısıtlıdır. Kanal D 62 adet programını engelsiz hale getirirken TRT1 35 programını engelsiz hale getirmiştir. Diğer televizyon kanallarında ise sayı oldukça azdır (Yıldırım, 2015).⁴

Avrupa Birliği Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi (15.4.2010 TR L 95/1) madde 46'da engelli bireylerin sosyal ve kültürel hayata eklenmelerini vurgulayarak görsel-ışitsel yapımların bu konudaki önemini ifade eder. Altyazı ve sesli betimleme hizmetinin kendilerine sunulmasını yönergede garanti altına alır.

Engellilerin ve yaşlıların Birliğin sosyal ve kültürel hayatına katılma ve bütünleşme hakkı, erişilebilir görsel-ışitsel medya hizmetlerinin sağlanmasıyla ayrılmaz biçimde ilişkilidir. Erişilebilirliği gerçekleştirme araçları; işaret dili, altyazı, işitsel-tarif ve kolayca anlaşılabilir mönü gezintisini içermeli, ancak bunlarla sınırlı kalmamalıdır (Avrupa Birliği Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi 15.4.2010 TR L 95/1, 2010).⁵

Ayrıca tanımlar madde 7'de üye ülkelerde yer alan medya kanallarının altyazı ve sesli betimleme hizmetlerinin teşvik edilmesini ister. Bu konuda sorumluluk bir kez daha devletlere, devletlerin engellilere yönelik politikalarına ve yayın politikalarına düşmektedir. Özellikle de kamu hizmeti yayıncılarının devlet politikası gereği bu hizmetleri sağlaması gerekmektedir. Sosyal ve kültürel hayata bütünleşme için yayınlara tüm vatandaşların tam erişimini garanti altına alması ve yayınlarını bu yönde düzenlemelidir. Konunun medya ayağı bu yönde olurken sinemada da aynı durum geçerli olmalıdır. Sinemanın da bir sanat olduğu, bir kültürel etkinlik olduğu, sosyalleşmenin sağlandığı bir kamusal alan olduğu düşünüldüğünde engelli bireylerin sinemaya tam erişiminin sağlanması önünde engeller kaldırılmalıdır. Sinema salonlarının fiziksel yapılanması ve sinema filmlerinin de engelli bireylerin deneyimine açık olması gerekmektedir. Sesli betimleme yöntemi görme engelli bireylerin sinema filmlerini deneyimlemesini ve sosyal hayatla bütünleşerek kültürel mahrumiyet yaşamamalarını sağlamaktadır.

Ülkemizde sesli betimleme çalışmaları 2006 yılında Boğaziçi Üniversitesinin çalışmaları ve Mithat Alam Film Merkezi aracılığıyla başlamıştır. GETEM (Görme Engelliler Teknoloji ve Eğitim Laboratuvarı) ile birlikte çalışan Üniversite bünyesindeki bu çalışmalar sonrasında 2010 yılında SEBEDER (Sesli Betimleme Derneği) adı altında dernekleşmiştir. SEBEDER de sesli betimlemenin topluma bütünleşme ve sosyalleşme imkânlarına vurgu yapmakla birlikte görme engelli bireylerin görsel öğrenme ve detayları anlamaları yönlerine dikkat çekmektedir. Buradan hareketle de Türkiye'de sinemalara sesli betimleme çalışmaları yapmaktadır. Filmleri mp3 formatında sesli betimlemeli olarak hazırlayarak sunmakta ve görme engelli bireylerin erişimi için göndermektedir. Ankara Engelsiz Film Festivali'ne 52

³ Engellilerin ve yaşlıların televizyon yayınlarına erişiminin sağlanması yönünde bir açıklama yapılmıştır. 2011 tarihli 6112 yasaya eklenen madde ile yayınlarda isteğe bağlı altyazı ekleme çalışması yapıldığı açıklanmıştır. Yayıncılara da erişilebilirlik konusunda iş düşerek programlarına özellikle de dizilere alt yazı çalışması yapmaları gerektiği belirtilmiştir (RTÜK Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişimini Teşvik Edecek, 2012).

⁴ Rakamlar televizyon kanallarının kendi web sitelerinden güncellenmiştir. (Yıldırım, 2015)

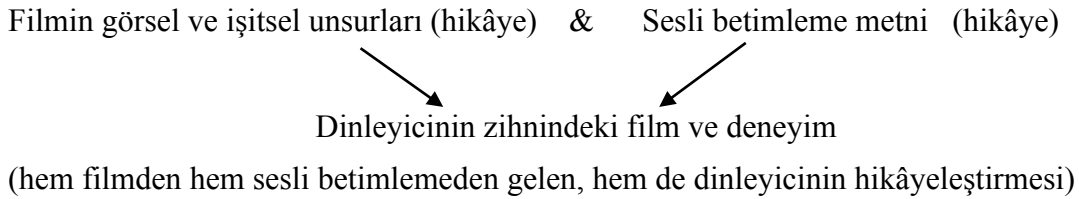
⁵ Avrupa Parlamentosu Ve Avrupa Birliği Konseyi'nin 10 Mart 2010 Tarih Ve 2010/13/Eu Sayılı Görsel-İşitsel Medya Hizmetlerinin (Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi) Sağlanması Hükümüne İlişkin Üye Devletlerdeki Kanun, Düzenleme veya İdari Eylem Yoluyla Oluşturulan Belirli Hükümlerin Eşgüdümleri Hakkındaki Yönerge (Avrupa Birliği Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi 15.4.2010 TR L 95/1, 2010).

uzun metraj, 17 kısa metrajlı film hazırlamış, bu filmleri hem sesli betimlemeli hem de altyazılı olarak sunmuştur. Turkcell işbirliği ile sesli betimlemeli filmler hazırlayarak erişime açmıştır. 2010 yılında tiyatrodan da sesli betimlemeyi hizmete sunarak “Biri, Hiçbiri Ya da Hepsi” adlı oyunu sesli betimlemeli olarak sunmuştur. Derneğin önemli hizmetlerinden birisi de sesli betimleme metin yazarı yetiştirmek olup sesli betimleme yasası çıkarılması yönünde çalışmaktadır (Sebeder Hakkımızda, 2017).

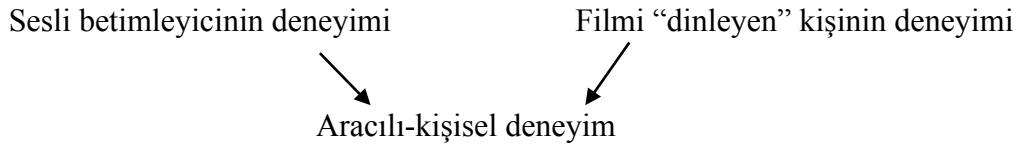
Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde yer alan sinema salonu SineBu ise sesli betimleme hizmetinin verildiği sinema salonu olmuştur. SineBu “engelli dostu” sinema salonu olarak faaliyet göstermektedir (SineBu nedir?, 2017).

SESLİ BETİMLEME YENİ BİR FİLM DENEYİMİ Mİ?

Anlatıcının aracılığıyla görme engelli bireylere film deneyimlemeyi sağlayan sesli betimleme, film deneyimine başka bir boyut getirmektedir. Zira radyo tiyatrosundan ve film “dinlemeden” farklı bir deneyim yaşatmakta olan sesli betimlemede hikâyenin deneyimlenerek hikâyeleştirilmesini ve bunun da görme engelli bireyler tarafından yeniden hikâyeleştirilerek deneyimlemesine neden olmaktadır. Bu deneyim anlatıcının ve anlatıcının oluşturduğu metnin etkisine oldukça açıktır. Filmin ses öğeleri ile aktarılan bilgi – bu bilgi görsel öğeyi kapsamadığı için zihinde hayal edilerek yaşanan bir deneyim olduğu da unutulmamalıdır⁶- sesli betimleme metninin içerisindeki bilgiyle birlikte aktarılmaktadır. Özetlemek gerekirse bu yeni deneyim biçimi aşağıdaki gibidir:

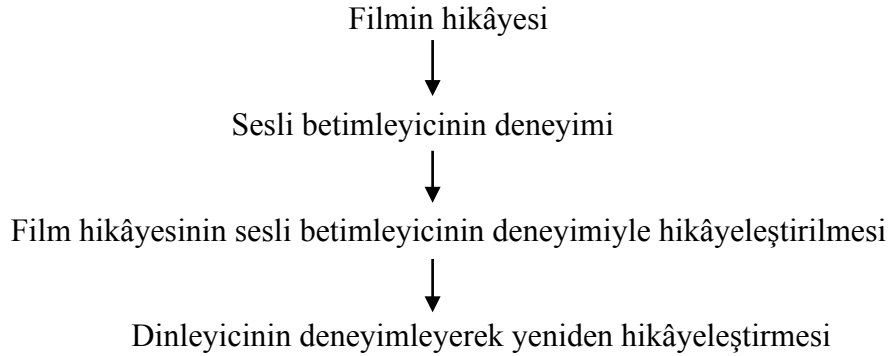

Film deneyimine baktığımızda ise aracı ve kişisel deneyimin birleştiğini görmekteyiz:

⁶ Sinemanın öncelikle görüntü unsuruna dayandığı aşikârdır. Fakat görme engelli bireyler söz konusu olduğunda görsel öğeleri görmedikleri için gören bir birey gibi filmi deneyimleyemeyecekleri de göz önüne alınmalıdır. Her ne kadar film ve film hikâyesi yönetmeni tarafından kamera açısı, kamera hareketleri, renk, aydınlatma, kurgu vb. unsurlarla ve bu unsurların film içerisinde değişik şekillerde kullanımıyla inşa edilmekteyse de filmi seyreden kişinin, film hikâyesini kendi bilgi ve tecrübesinden süzerek tamamladığı, yönetmenin kurmak istediğinden farklı anlamlarla filmi yeniden kurmakta da olduğu unutulmamalıdır (Büker, 1991: 12).

Bu durumda filmin hikâyesinin dönüşümü şu şekilde olmaktadır:

Filmin kendi hikâyesi bulunmaktadır. Filmde aktarılan olay örgüsü bir hikâye oluşturmakta ve bu hikâye film ekibi tarafından seyirciye aktarılmaktadır. Bu hikâye sinema salonlarında izleyici tarafından deneyimlenmekte ve film algılanmaktadır. Sesli betimlemeli film deneyiminde ise sinema salonunda bulunan sinema “dinleyicisi”, sesli betimleyici kişinin deneyimi ve filmi yeniden hikâyeleştirilmesi ile birlikte ortaya çıkan hikâyeyi deneyimlemekte ve bu deneyimi de yeniden hikâyeleştirmektedir. Sonuçta ortaya çıkan ise filmin aracılı-kişisel algılanmasıdır. Hem aracı konumundaki sesli betimleyicinin deneyimi hem de sinema salonunda bulunan birey olarak kişisel deneyimi, filmi deneyimlemesi ve algılamasını sağlamaktadır.

SONUÇ

Sinemaya gitmek kültürel ve sosyal bir ihtiyaca cevap vermektedir. Sinema mekânlarının sosyalleşmenin, toplumla kaynaşmanın, bir araya gelmenin, sorunları, dertleri konuşmanın, gerek film ve film yıldızları hakkında gerekse yaşanan çevre hakkında konuşmanın mekânıdır. Aynı anda hem eğlence hem de kültürlenme mekânıdır. Sinemaya gitmek bir kamusal gereksinim, kültürel gereksinimdir. Kamusal alanda var olmak ve toplumla bütünleşme yeridir. Kamusal mekân olan sinemanın tüm vatandaşlara açık olması gerekmektedir. Bu nedenle yapılacak düzenlemelerin önemi büyüktür. Devletlerin bu erişimi güvence altına almaları, sinema mekânlarını korumaları, sinemaya erişimi sağlamaları ve bunun için de maddi olanaklar yaratarak tam erişimi sağlamamaları gerekmektedir. Aynı zamanda televizyon yayınları açısından da medya kuruluşlarının yapacakları düzenlemeler de medya içeriklerine tam erişim açısından önem teşkil etmektedir. SEBEDER gibi derneklerin oluşturulması, çalışmaların desteklenmesi, sesli betimleme hizmeti veren SineBu gibi sinema salonlarının açılması ya da var olan sinema salonlarının düzenlenmesi görme engelli bireylerin kamusal alanda görünür olmalarını sağlayacaktır.

Sinema yalnızca ekonomik gücü yerinde olan, sinema salonlarına erişim için hiçbir engeli bulunmayan bireylere yönelik olmamalıdır. Bu engellilik durumu bireyin vücut engeli olabileceği gibi sinema mekânlarının fiziksel olanakları hatta ulaşım engelleri de olabilir. Öncelikle sinema mekânları bireylerin ulaşabileceği yerlerde olmalı, engelli bireylerin erişimine uygun şekilde, ulaşımına olanak verecek şekilde düzenlenmeli, bilet fiyat düzenlemeleri de yapılarak tüm bireylerin erişimine açılmalıdır. Çalışmanın konusu gereği de vücut engeli bulunan bireylerin tam erişimine açık olmalıdır. Görme engelli vatandaşları için sesli betimleme hizmeti, işitme engelli bireyler için alt yazı ve işaret dili hizmeti veren bir düzenlemenin bulunması gerekmektedir. Bu şekilde engelli bireylerin kamusal bir alan olan

ve kültürel ve toplumsal gereksinim olan sinemaya tam erişimi sağlanabilecektir. İşte sesli betimleme yöntemi de görme engelli bireylerin bu kültürel gereksinmeden ve toplumla bütünleşmeden mahrum kalmamasını sağlayan bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Sinema filmlerinin görme engelli bireyler tarafından da deneyimlenmesi sağlanabilmektedir. Bu noktada da sesli betimleme yöntemi görme engelli bireylerin film algılama ve deneyimini dönüştürdüğü görülmektedir. Çünkü filmin hikâyesinin sesli betimleyici tarafından deneyimlenerek hikâye edilmesi ve “izleyici” tarafından yeniden hikâye edilmesi söz konusudur. Bu da filmin aracılı-kişisel deneyimlenmesine neden olmaktadır. Hem deneyim hem de hikâye dönüşüme uğramaktadır. Hikâye edilenin yeniden hikâye edilerek aktarılması ve kişisel deneyimle hikâye edilmesi durumu söz konusu olmaktadır. Tıpkı sözcüklerden oluşan romanlar her bir okuyucu için farklı bir deneyim sunduğu gibi, sesli betimleme yöntemi ile de film deneyimi görme engelli bireyler için benzer bir deneyime dönüşmektedir.

Sonuç olarak sesli betimleme görme engelli bireylerin kültürel mahrumiyet yaşamamalarını sağlarken, görme engelli bireyler için hem film deneyimini dönüştüren bir yöntem hem de bir kamusal alana çıkma pratiği olarak görülebileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ANDREW, Dudley. (2009). *Sinema Kuramları* 1. Baskı. Çev., Z. Atam. İstanbul: Doruk Yayınları.
- BÜKER, Seçil (1991). *Sinemada Anlam Yaratma*. Ankara: İmge.
- ELSAESSER, T., HAGENER, M. (2011). *Film Kuramı*. Çev., B. Soner, B. Yıldırım. Ankara: Dipnot Yayınları.
- KIREL, Serpil. (2010). *Kültürel Çalışmalar ve Sinema*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- KIREL, Serpil. (2005). *Yeşilçam Öykü Sineması*. İstanbul: Babil Yayınları.
- O'CARROLL, Liam. (2016). Audio-Description: An Option, Not An Answer. *British Journal of Visual Impairment*. 19 (3): 106 – 107.
- RANDALL, William L. (2014). *Bizi “Biz” Yapan Hikâyeler Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Ayrıntı.
- ROMERO-FRESCO, Pablo. (2013). Accesible Filmmaking: Joining The Dots Between Audiovisual Translation, Accesibility And Filmmaking. *The Journal of Specialised Translation*, 20: 201-223.
- SARLO, Beatriz. (2012). *Geçmiş Zaman Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma*. İstanbul: Metis.
- SNYDER, Joel. (2007) Audio Description: The Visual Made Verbal. *International Journal of the Arts in Society*. 2(2): 99-104.
- UDO, John-Patrick - ACEVEDO, Bertha - FELS, Deborah (2010). Horatio Audio-Describes Shakespeare's Hamlet. *British Journal of Visual Impairment*. 28 (2): 139 – 156.
- WALCZAK, Agnieszka - FRYER, Louise (2017). Creative Description: The Impact Of Audio Description Style On Presence In Visually Impaired Audiences. *British Journal of Visual Impairment*. 35(1): 6-17.

İnternet Kaynakları

Türkiye'de Her Bin Kişiden 3'ü Görme Engelli. <http://aa.com.tr/tr/saglik/turkiyede-her-bin-kisiden-3u-gorme-engelli/687335>. Erişim Tarihi: 20.06.2017.

Engelsiz Festival. http://www.engelsizfestival.com/tr/?page_id=5408. Erişim Tarihi: 20.06.2017.

Yayın Hizmeti Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/04/20140403-1.htm>. Erişim Tarihi: 20.06.2017.

RTÜK Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişimini Teşvik Edecek. <https://www.rtuk.gov.tr/haberler/3787/89/rtuk-engellilerin-yayin-hizmetlerine-erisimini-tesvikedecek.html?Keyword=g%C3%B6rme%20engelli>. Erişim Tarihi: 20.06.2017.

Avrupa Birliği Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi. <https://www.rtuk.gov.tr/avrupa-birligi-gorsel-isitsel-medya-hizmetleri-yonergesi/4934/3897/avrupa-birligi-gorsel-isitsel-medya-hizmetleri-yonergesi-1542010-tr-l-951.html>. Erişim Tarihi: 20.06.2017.

YILDIRIM, Ali (2015). Engelsiz Televizyon: Engelliler İçin Hangi Yayınlar Var. *Noluyo*. <https://noluyo.tv/haber/856/engelsiz-televizyon>. Erişim Tarihi: 20.06.2017.

Sebeder Hakkımızda. <http://sebeder.org/HAKKIMIZDA-2.html>. Erişim Tarihi: 21.06.2017.

SineBU Nedir?. <https://sinebu.boun.edu.tr/node/6>. Erişim Tarihi: 21.06.2017.